

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Б.М. ЦУКІН,
к.е.н., с.н.с., провідний науковий співробітник
Державного науково–дослідного інституту інформатизації і моделювання економіки
Н.В. КОНДУКОЦОВА,
аспірант,
Державного науково–дослідного інституту інформатизації і моделювання економіки
Т.Г. СОРОЧИНЕЦЬ,
науковий співробітник,
Державного науково–дослідного інституту інформатизації і моделювання економіки

Реальний сектор як лідер національної економіки

Стаття присвячена дослідженню сутності реального сектору економіки. В ній запропоновано визначення поняття, типологія та складові реального сектору економіки за видами економічної діяльності та сегментами.

Ключові слова: реальний сектор економіки, валовий внутрішній продукт (ВВП), зростання, сегмент, виробництво та споживання продукції.

Б.Н. ЦУКИН,
к.э.н., с.н.с. ведущий научный сотрудник,
Государственного научно–исследовательского института информатизации и моделирования экономики
Н.В. КОНДУКОЦОВА,
аспирант,
Государственного научно–исследовательского института информатизации и моделирования экономики
Т.Г. СОРОЧИНЕЦ,
научный сотрудник,
Государственного научно–исследовательского института информатизации и моделирования экономики

Реальный сектор экономики как лидер национальной экономики

Статья посвящена исследованию сущности реального сектора экономики. В ней предложено определение понятия, типология и составляющие реального сектора экономики по видам экономической деятельности и сегментам.

Ключевые слова: реальный сектор экономики, валовой внутренний продукт (ВВП), рост, сегмент, производство и потребление продукции.

The real sector as the leader of the national economy

The article covers the study of the essence of the real sector of the economy. It proposes the definition, typology and components of the real sector of economy by economic activities and its segments.

Keywords: real sector of economy, gross domestic product (GDP), growth, segment, production and consumption.

Постановка проблеми. Реальний сектор економіки є важливою складовою національної економіки будь-якої країни та основною умовою для її стійкого розвитку та соціального добробуту держави. Але на сьогодні не існує чітко визначеного поняття реального сектору економіки, що перешкоджає ефективному функціонуванню механізмів державного регулювання пропорцій у базових видах економічної діяльності та розвитку національної економіки.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженню розвитку реального сектора економіки були присвячені роботи таких зарубіжних і вітчизняних вчених, як Абрамов А. К., Грязнова А. Г., Черковца В. Н., Шабалін О. М., Маскулл Б. А., Кобілд Д., Мешков В. А., Рейзенберг Б. А. та ін. Незважаючи на повсякденне використання поняття «реальний сектор економіки», в економічних аналізах немає його чіткого методичного розуміння і єдиного визначення. Необхідність розгляду самого поняття реального сектора економіки має сенс на шляху виявлення його сутності, складових та місця в сучасній економічній системі.

Метою статті є комплексне наукове дослідження теоретичних та практичних засад визначення сутнісних характеристик та складових реального сектора економіки.

Виклад основного матеріалу. В даний час реальному сектору економіки приділяється особлива увага, оскільки він не просто пов'язаний із задоволенням потреб населення, але і забезпечує наповнення бюджету, оскільки саме в ньому створюється більша частина валового внутрішнього продукту (ВВП). Він займає ключове місце в економіці розвинених країнах: для прикладу, на його частку припадає 54,5 % ВВП у Великобританії, 57,1% – у Японії, 40% – у США та 68% – у Китаї [4]. Тому важливість реального сектора економіки України вже не підлягає сумніву.

Зусилля уряду першочергово мають бути спрямовані на підтримку і створення максимально сприятливих для його функціонування умов.

В економічній теорії і практиці останніх років широко застосовується теоретичний підхід до визначення сутності поняття «реальний сектор економіки», в якому дійсні, реальні елементи і категорії розглядаються в динамічній єдності з їх уявними «нереальними» антиподами (див. табл. 1).

Крім цих підходів в підручниках і довідковій літературі по економіці зустрічається наступна точка зору на сутність досліджуваного поняття. Тривалий час в нашій країні в якості макроекономічної моделі застосовувався баланс народного господарства (БНГ), який враховував не всю економіку, а тільки її виробничу сферу: галузі матеріального виробництва (промисловість, сільське господарство і т. д.) і промислові послуги (вантажний транспорт, торгівля та ін.). Вважалося, що вартість створюється лише у виробничій сфері, а в невиробничій (наука, культура, охорона здоров'я, фінанси, пасажирський транспорт, оборона і багато іншого) лише споживається.

Сьогодні замість БНГ застосовується інша макроекономічна модель система національних рахунків (СНР). Система національних рахунків (СНР) – це сукупність взаємопов'язаних показників та класифікацій, яка віддзеркалює реальні явища і процеси економіки на макрорівні. Вона вміщує інформацію про всіх суб'єктів, що беруть участь у економічних процесах; відображає всі економічні операції, пов'язані з виробництвом, розподілом та перерозподілом доходів, нагромадженням активів, кінцевим споживанням [4].

Автори деяких популярних підручників з економіки включають в реальний сектор «перш за все промисловість, сільське господарство, будівництво і транспорт» причому вони свідомо виводять

Таблиця 1. Теоретичні підходи до визначення поняття «реальний сектор економіки»

| Назви підходу і основні його представники | Характеристика підходу | Основні недоліки підходу |
|--|--|---|
| <p>Маржиналістський – монетаристський підхід (К. Гедді, Б. Айкес, А. Іптаріонов)</p> | <p>У цьому підході «реальній» економіці протиставляється «віртуальна» або «фіктивна» продукція, яка реалізується не за допомогою грошового обміну, а бартерним шляхом. Дана складова враховується в «офіційному» ВВП, але не є ринковою, а тому і взагалі реальною. Навіть матеріальне виробництво з цієї точки зору є віртуальним, що не створює вартості, якщо його продукція не продається за гроші.</p> <p>Іншими словами, критерієм віднесення виробництва матеріальної продукції до сфери або реально-го, або віртуального секторів економіки обрана форма мінової вартості (грошова або негрошова), а наявність вартості виводиться з оплачуваною ціни.</p> | <p>Даний підхід втрачає субстанціональне уявлення про вартість товару. Ще А. Маршалл спеціально розглядав дві форми торгівлі: бартерну та таку, в якій вживається гроші. Різницю між ними він бачив в тому, що в бартерній торгівлі більше «невизначеності в ринковому торзі», оскільки при ній, щоб досягти рівноваги, треба змінювати граничну корисність обмінюваних товарів. Але якщо бартерна угода відбулася, то стався і реальний ринковий обмін, хоча і без грошей.</p> <p>Матеріальне виробництво не може бути не реальним, віртуальним, що не створює вартість лише через те, що його продукція продається не за гроші. Звичайно, при бартерній угоді немає загального еквівалента, але є особливий еквівалент і він є ціною товару. Інша справа, що офіційний облік таких цін в сукупному вимірі достатньо заплутаний.</p> <p>Так як представники даного напрямку трактування реального сектора економіки пов'язують з грошима, природно, що вони знімають акцент з відмінності між реальним і фінансовими секторами і відходять, по суті, від аналізу гострого протистояння, що виникло сьогодні в українській економіці.</p> |
| <p>Марксистський підхід (К. Маркс, В.Н. Черковець)</p> | <p>Капітал – не річ, а виробниче відношення, яке представлено в речі. Відтворення капіталу (в простому і розширеному масштабах) відбувається у формі його безперервного кругообігу і зовнішньоторговельного обороту. Здійснюючи цей рух, капітал проходить три стадії і перебуває в трьох функціональних формах: грошовій, продуктивній і товарній. Тільки на другій стадії відбувається реальне збільшення капіталу – на основі створення додаткової вартості. Однак дійсний капітал – весь промисловий капітал в складі грошового, продуктивного і товарного капіталу, тому що тільки в рамках єдності цих частин може мати місце збереження і зростання початкового капіталу.</p> <p>Поняття дійсного капіталу розширюється за рахунок торгового і позичкового капіталів як відокремлених форм промислового капіталу.</p> <p>Дійсному капіталу протистоїть капітал, що функціонує на фондовому ринку, так званий фіктивний. Під фіктивним капіталом розуміється капітал, який втілений в цінних паперах (акціях, облигаціях, векселях і т.д.).</p> <p>Крім того, грошовий капітал не завжди є дійсний. Не будучи включеним в власний рух промислового капіталу або його обслуговування, він є лише потенційним, тобто капіталом можливості, а не дійсності.</p> <p>Таким чином, реальний сектор економіки повинен включати в себе перш за все матеріальне виробництво. Але це хоча необхідна, та не достатня умова. В реальний сектор включається також торгівля та частина фінансового сектора, представлена посередницькою діяльністю банків і страхових установ (банківська і страхова прибуток), яка вносить свій внесок у ВВП, Але операції, пов'язані з придбанням фінансових зобов'язань і фінансових активів, як такі, що тільки перерозподіляють, в створенні ВВП не беруть участь і утворюють нереальний фінансовий сектор економіки (його іноді називають «фінансовий сектор у вузькому сенсі»).</p> | <ol style="list-style-type: none"> 1. Протиставлення реальному сектору лише спекулятивного сектора фондового ринку призводить до того, що поняття «реального сектора економіки» поглинає всю економічну діяльність. 2. Процеси концентрації і централізації (реального) капіталу можуть бути опосередковані за допомогою інструментів фондового ринку. На жаль, в Україні роль фондового ринку в залученні інвестицій ще недостатньо висока, оскільки вільні капітали «ховаються» в одяг «портфельних» інвестицій і не бажають піддаватися ризику прямих (особливо довгострокових) інвестицій в реальний сектор, тим більше в його ядро – матеріальне виробництво. |

Джерело: [2]

торговельну діяльність за межі реального сектора, суперечачи цим самим собі, адже торгівля є однією з різновидів промислових послуг і, отже, входить у виробничу сферу, де створюється вартість.

Ще одне визначення дається в «Економічному енциклопедичному словнику», згідно з яким «реальний сектор включає промислове виробництво, яке складається з підприємств видобувних та переробних галузей промисловості, сільське господарство, сферу надання промислових, побутових та інших послуг» [8]. У цьому визначенні, як і в підході В.Н. Черковца, критерієм віднесення галузей економіки до її реального сектору є дотримання принципу доли у виробництві ВВП.

А.Г. Грязнова також вважає, що реальний сектор – це сектор, де створюється ВВП. Він включає промислове виробництво, яке складається з підприємств видобувних і переробних галузей промисловості, сільського господарства, сфери надання промислових, побутових та інших послуг.

О.В. Соловйова розглядає реальний сектор економіки як в широкому, так і вузькому сенсі. При цьому, реальний сектор в широкому розумінні являє собою сукупність господарюючих суб'єктів, основною діяльністю яких є виробництво товарів і надання нефінансових послуг на ринковій і неринковій основі. У вузькому розумінні реальний сектор економіки представлений сукупністю господарюючих суб'єктів галузей матеріального виробництва (промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт і зв'язок – в частині обслуговування руху матеріального продукту, а також матеріально-технічне забезпечення), в яких створюється матеріально-речовий продукт і здійснюються пов'язані з його рухом функції і операції.

В.І. Суханов вказує на те, що базовою основою реального сектора економіки є види економічної діяльності, які виробляють товари, а саме промисловість, сільське господарство, рибне господарство, будівництво, виробництво і розподіл електроенергії, газу, води.

Аналогічної думки дотримується М.В. Вигодін, розуміючи під реальним сектором економіки сукупність господарюючих суб'єктів, основною діяльністю яких є виробництво товарів (включаючи сільськогосподарську продукцію) і надання нефінансових послуг в сферах транспорту, зв'язку, торгівлі та будівництва.

А ось Я.В. Сергієнко виключає зі складу реального сектора економіки господарюючі суб'єкти,

діяльність яких здійснюється на неринковою основі і визначає його як сукупність господарюючих суб'єктів, основною діяльністю яких є виробництво товарів і надання нефінансових послуг на ринковій основі. Г.Г. Барсегов і О.К. Абрамов досить оригінально визначають реальний сектор економіки як сукупність малих, середніх, великих суб'єктів господарювання на якійсь території, діяльність яких орієнтована на виробництво продуктів і товарів та надання послуг.

Характеризуючи сутність вказаного терміну, слід відзначити його тісний взаємозв'язок з галузями сфери матеріального виробництва. Більшість вчених, а саме О.М. Шабалін, Б.О. Маскулл, К.Д. Кобілд, ототожнюють ці два поняття і не відносять до нього послуги, торгівлю, науку. Поряд з цією точкою зору існують інші, де має місце ототожнення реального сектору економіки з поняттям «сфера виробництва товару». Однак матеріальне виробництво не в повному обсязі відповідає терміну «реальна економіка», оскільки не включає торгово-посередницькі послуги. У великому економічному словнику «реальний» означає «справжній, існуючий в дійсності», а галузі сфери послуг дійсно існують, тому правомірно відносити їх до реального сектору. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне оперувати такими поняттями, як «матеріальне виробництво» і «нематеріальне виробництво», «матеріальні послуги» та «нематеріальні послуги».

До сфери матеріального виробництва належать галузі і підприємства, в яких виробляються матеріальні блага: промисловість, сільське і лісове господарство, а також галузі, де надаються матеріальні послуги: будівництво, готельний бізнес, транспорт, зв'язок, громадське харчування, адже саме тут створюються найважливіші макроекономічні показники, такі як ВВП, національний дохід і т.д.

Нематеріальне виробництво забезпечує матеріальне виробництво науковими, інформаційними та іншими нематеріальними послугами, такими як охорона здоров'я, освітні науки, культура, мистецтво, спорт і т.п.

Не є тотожними і поняття «реальна економіка» і «сфера виробництва товарів», оскільки в реальну економіку включаються як торгівля, так і сфера послуг.

Головним аспектом приналежності секторів економіки до реального сектору є його спроможність створювати доданий продукт, який слугує джерелом розвитку галузям соціальної сфери і соціально-економічного прогресу в цілому.

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Таким чином, виходячи з вищенаведеного, на наш погляд поняття «реальний сектор економіки» – це сукупність виробничих підприємств, які займаються випуском товарів і послуг в матеріальній формі для виробничого (міжгалузевого), кінцевого (споживчого) використання, валового нагромадження основного капіталу та експорту.

На рисунку 2 наведена структура реального сектору економіки з точки зору виробництва та споживання продуктів реального сектору економіки.

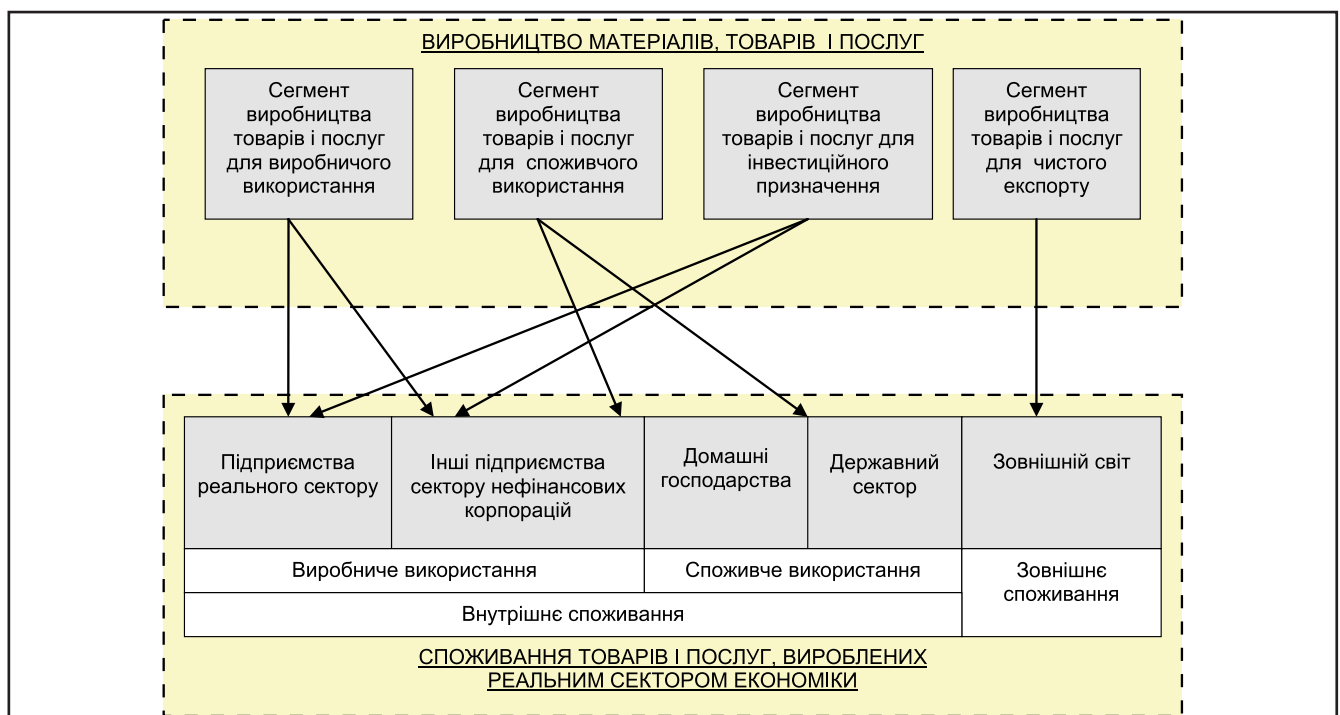
Зміну питомої ваги реального сектору в національній економіці за останні 8 років наведено у таблиці 2. Треба враховувати, що у 2007 році економіка мала інтенсивне зростання. 2009 рік був рекордно кризовим (падіння ВВП у 15 відсотків) і 2014 рік знову кризовий із падінням ВВП на 6 відсотків. За досліджений період 2007–2014 рр., який мав два надкризові роки 2009 і 2014 рр. і може вважатися несприятливим для функціонування реального сектору, його частка за показником випуску товарів і послуг зменшилася на 4,4 відсоткових пункти. Через свою високу капіталоємність реальний сектор вважається дуже чутливим до економічних криз і зменшення сукупного попиту.

Це підтверджується наведеними в таблиці 2 показниками. З 6-ти показників найменше зменшення частки реального сектору відбулося за обсягами експорту (на 2 відсоткові пункти) і найбільше – за обсягами податків (на 15 відсотко-

вих пунктів). Причиною цих трендів може бути той факт, що експорт пов'язаний із зовнішнім попитом і менше залежить від внутрішніх проблем української економіки, а різке зменшення сплачених податків є наслідком падіння внутрішнього попиту і рентабельності виробництва матеріальних товарів і послуг. Зростання частки реального сектору за обсягами нагромадження капіталу пояснюється високою капіталоємністю реального сектору, інерційністю інвестиційних програм і зменшенням інвестицій в інших галузях економіки в кризові роки.

Для реального сектору, як і для економіки у цілому, 2014–2015 рр. стали періодами значних випробувань. Саме реальний сектор відчув нищівного удару в ході збройного протистояння – розташовані у східних регіонах виробництва вугільної, металургійної, машинобудівної, хімічної промисловості, що забезпечували значну частину внутрішнього промислового виробництва та експорту, зазнали величезних втрат, було знищено низку транспортно-логістичних об'єктів.

За підсумками 2014 року промислове виробництво в Україні знизилося на 10,7%. Криза торкнулася всіх базових галузей, починаючи від металургії та хімічної промисловості – і закінчуючи машинобудуванням і видобутком корисних копалин Єдиною галуззю, яка показала невелике зростання, стало сільське господарство, та й то, завдяки гарному врожаю зерна. Істотне погіршення економіч-



Рисунку 1. Типологія та склад реального сектору економіки з урахування використаної продукції

Таблиця 2. Показники реального сектору економіки (у споживчих цінах)

| | 2007 р. | | Питома вага (%) | 2014 р. | | Питома вага (%) |
|---|---------------|---------------------------|-----------------|---------------|---------------------------|-----------------|
| | Вся економіка | Реальний сектор економіки | | Вся економіка | Реальний сектор економіки | |
| Випуск товарів та послуг | 1831257 | 1310892 | 71,6 | 4038547 | 2712096 | 67,2 |
| Кінцеве споживання | 552136 | 375488 | 68,0 | 1417086 | 912577 | 64,4 |
| Валове нагромадження основного капіталу | 198348 | 183576 | 92,6 | 224327 | 212717 | 94,8 |
| Експорт товарів і послуг | 323205 | 302657 | 93,6 | 771129 | 705994 | 91,6 |
| Оплата праці найманих працівників | 351936 | 182120 | 51,8 | 734943 | 309026 | 42,0 |
| Валовий прибуток, змішаний доход | 280954 | 166357 | 59,2 | 647781 | 321820 | 49,7 |
| Податки за виключенням субсидій на продукти | 85937 | 80857 | 94,1 | 233213 | 2712096 | 78,3 |

ної ситуації обумовлено, в першу чергу, веденням військових дій на сході України і низьким зовнішнім попитом на тлі накопичених макроекономічних дисбалансів у попередні періоди [1].

Проблема розвитку реального сектору економіки стає дуже значимою, її вирішення забезпечить підвищення технологічного рівня експорту та якісних характеристик вітчизняної продукції, яка постачається на внутрішній ринок, що необхідно для забезпечення конкуренції з імпортованими товарами не тільки за ціновими, але й за якісними характеристиками. Саме на виконання цього стратегічного завдання має бути спрямована інноваційна політика України. Питання вироблення та реалізації довгострокової антикризової програми розвитку, спрямованої на структурну модернізацію економіки, вирішення важливих соціально-економічних проблем, розвиток внутрішнього ринку, підтримку широкомасштабного підприємництва потребує нагального вирішення.

Висновки

Під поняттям реального сектору економіки необхідно розуміти частину національної економіки – виробничо-господарський комплекс, представлений сукупністю виробничих підприємств, які займаються випуском товарів і послуг в матеріальній формі, для виробничого (міжгалузевого), кінцевого (споживчого) використання, валового нагромадження основного капіталу та експорту. Головними функціями реального сектору економіки є формування ВВП та національного доходу, задоволення національних та сукупних потреб, формування конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Важливість реально сектору економіки, його комплексна роль у вирішенні системних завдань неодноразово актуалізувала потребу у визначенні його місця і ролі при формуванні системи економічної безпеки держави, на що і будуть спрямовані подальші дослідження у рамках вирішення цієї проблеми.

А чітке галузеве розмежування по секторам економіки у їх офіційному методологічному закріпленні не тільки закрийє питання суперечностей категорійних понять, а й практично дасть можливість реалізації безпохибного аналізу та прогнозуванню економічних явищ.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. Модернізація реального сектору економіки є основою успішного розвитку України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/analytics/modernizatsiya-realnogo-sektora-ekonomiki-yavlyaetsya-osnovoy-03032015164300>.
2. Балаганский С. П. Реальный сектор экономики как объект экономического анализа / С. П. Балаганский // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета: Сборник научных трудов. Вип. 1(40). Россия – С., 2012, С.9–12.
3. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – 2-е изд. доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 1997. – 876 с.
4. Іляш Н. І. Концептуальні підходи до визначення поняття «реальний сектор економіки» / Н. І. Іляш // Інноваційна економіка. – 2013. – № 8. – С. 59–62.
5. Ключин Д.В. Структура та форми доходу реального сектору економіки // Економіст. – серпень 2004. – № 8. – С. 32–35.
6. Кваснюк Б.Є., Ключин Д.В. Темпи і пропорції розвитку реального сектору економіки в Україні // Еко-

номіка і прогнозування. – 2004.–№ 3.–С.74–92.
Особистий внесок – визначено прогноз розвитку реального сектора економіки до 2015 р.

7. Національна економіка: Навч. посіб. / А.Ф. Мельник, А.Ю. Васіна, Т.Л. Желюк, Т.М. Попович : за ред. А.Ф. Мельник. – К. : Знання, 2011. – 463 с.

8. Экономическая энциклопедия / гл. ред. Л.И. Абалкин., М., 1999.

9. Эффективный экономический рост: теория и практика: Учебное пособие для студентов экономических вузов / Под ред. Т.В. Чечеловой – М.: Издательство «Экзамен», 2003. – 320 с.

В.Е. ЛІР,
к.е.н., пров. наук. співр., ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
У.Е. ПИСЬМЕННА,
к.е.н., ст. наук. співр., ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Формування ринку енергоефективних технологій та послуг як економічного механізму реалізації політики сталого розвитку

Подається аналіз світового досвіду формування ринку енергоефективних технологій в контексті цілей сталого розвитку. Розглядаються сучасний стан та особливості реалізації державної політики енергоефективності в Україні, зокрема наведений галузевий розподіл потенціалу енергоефективності та перелік найбільш перспективних технологій для впровадження у реальному секторі економіки. Визначені проблеми та шляхи активізації використання сучасних схем фінансування за участі в реалізації енергозберігаючих проектів енергосервісних компаній.

Ключові слова: сталий розвиток, енергоефективність, механізми фінансування, енергосервісні компанії, перфоманс–контрактинг.

В.Э. ЛІР,
к.э.н., вед. науч. сотр., ГУ «Інститут економіки и прогнозирования НАН Украины»,
У.Е. ПИСЬМЕННАЯ,
к.э.н., ст. науч. сотр., ГУ «Інститут економіки и прогнозирования НАН Украины»

Формирование рынка энергоэффективных технологий и услуг как экономического механизма реализации политики устойчивого развития

Приведен анализ мирового опыта формирования рынка энергоэффективных технологий в контексте целей устойчивого развития. Рассматриваются современное состояние и особенности реализации государственной политики энергоэффективности в Украине, в частности приведено отраслевое распределение потенциала энергоэффективности и перечень наиболее перспективных технологий для внедрения в реальном секторе экономики. Обозначены проблемы и пути активизации использования современных схем финансирования с участием в реализации энергосберегающих проектов энергосервисных компаний.

Ключевые слова: устойчивое развитие, энергоэффективность, механизмы финансирования, энергосервисные компании, перрфоманс – контрактинг.

V. LIR,
Ph. D., Organization «Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences»
U. PYSMENNA,
Ph. D., Organization «Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences»

The formation of energy efficient technologies and services market as an economic mechanism of sustainable development policy implementation

The analysis of world experience of the formation of efficient technologies and services market within the framework of the sustainable development goals is provided. Described are the modern state